

Inhoud

Inleiding 7

Waarom is een redacteur nodig 9

Het takenpakket van de redacteur 14

De redacteur is de poortwachter 20

Sleutelen en schaven 25

Kappen en snoeien 31

De redacteur aan het werk 38

Het boek is klaar 51

De ontwikkeling van het vak 56

Wat doet de redacteur nog meer 65

Wat moet een redacteur niet doen 72

De innige relatie redacteur-auteur 77

Het gereedschap van de redacteur 84

De toekomst van de redacteur 96

Verder lezen 108

Bijlage 1 Lijst van termen en begrippen 112

Bijlage 2 Algemene huisregels 118

Noten 134

Register 139

Inleiding

Maar weinig lezers zijn zich bewust van het feit dat een auteur vóór, tijdens en na het schrijven wordt bijgestaan door een redacteur. Deze helpt bij het maken van schrijfplannen, bij het controleren en corrigeren van de tekst, en soms gaat zijn bemoeienis zelfs nog wat verder dan dat. De sfeer van artisticeit rondom literatuur en schrijvers maakt dat we deze rationele inbreng vanuit de uitgeverij gewoonlijk niet te zien krijgen. Schrijven wordt sinds de Tachtigers immers beschouwd als de ‘allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’ en daar horen geen andere handen aan te pas te komen dan die van de schrijver zelf. Maar een manuscript kan nooit zomaar afgedrukt worden, er zitten altijd onvolkomenheden in die het redigeren van de tekst tot een noodzakelijk karwei maken. Schrijvers hebben het er zelden over, noch in interviews, noch in gesprekken. En redacteurs zwijgen discreet.

Over redactie is bedoeld om een kijkje in de keuken te geven, de keuken van de literatuur, waar een snuffje zout of peper een roman net wat meer pit kan geven. Het is niet bedoeld als feitelijk instructieboek, daar bestaan weer andere publicaties voor. Het doel van deze schets is om aspirant-schrijvers en andere geïnteresseerden kennis te laten nemen van een vakgebied dat van groter belang is dan men dikwijls beseft.

Vooraf moeten we vaststellen dat ‘dé redacteur’ niet bestaat.

Want elke uitgeverij heeft zo zijn eigen methodes met betrekking tot het redactieproces. En nog los daarvan is redigeren mensenwerk en verschilt het redactieproces alleen al om die reden onderling sterk. In dit boek wordt de meest gebruikelijke gang van zaken geschetst, maar in de praktijk zou het toch weer net iets anders kunnen verlopen.

Waarom is een redacteur nodig

Wie wil weten wat een redacteur zoal aan een manuscript kan doen, zou de roman *Zelfbeeld* van Toby Litt moeten lezen. Deze roman, die het schrijven ervan als thema heeft, bevat de aanwijzingen van een redacteur, letterlijk. Het boek gaat over iemand die een roman wil schrijven. De schrijfster van de roman-in-de-roman heeft een soort Big Brother-achtig plan uitgezet. Ze gaat met een groep vrienden en bekenden in een huis zitten en wacht af wat er gebeurt. Die gebeurtenissen zullen de uiteindelijke roman vormen. Een van de gasten is haar redacteur. Als die naderhand het manuscript op tafel krijgt, gaat ze met pen passages en zinnen doorstrepen en in de kantlijn opmerkingen plaatsen om het geheel beter te maken. Die opmerkingen ziet de lezer ook. In handschrift. Zo staat er dat ze sommige passages ongeloofwaardig vindt, of ze streept iets door met de opmerking ‘dit beter niet uitleggen maar dubbelzinnig laten’. Zelfs de titel op de titelpagina is doorgestreept en daar is *Vorbij de vuurtoren* van gemaakt. Er zit een post-it opgeplakt waarop geschreven is: ‘We denken erover het zo te laten drukken. [...] Tot gauw.’

De redacteur is in deze roman zelf een personage en dat is natuurlijk ongebruikelijk. Maar wat *Zelfbeeld* goed laat zien is dat een redacteur in feite een dialoog aangaat met de schrijver. Als een goede fee of een narrige kabouter zit deze op de schouder van de schrijver mee te lezen, beurt hem enerzijds

op en zet anderzijds kritiekpunten in de kantlijn. Liefdevol en kritisch, dat zijn de trekken van ‘het tweekoppige monster’ dat een redacteur in zich heeft.

‘Een goede redacteur heeft een neus voor talent, kan goed van slecht onderscheiden en het goede nog beter maken.’ Zo omschreef Annette Portegies, destijds uitgever bij Meulenhoff, nu bij Querido, de ideale redacteur.¹ Recensente Danielle Serdijn typeerde de redacteur als ‘de vroedvrouw bij het baren’, Kader Abdolah had het over ‘een oma met ijzeren tanden’.² Oud-redacteur Marc Kregting noemt de redacteur een kruising tussen netwerker, belastingconsulent, psycholoog en computerhelpdesk.³ Waar het zwaartepunt ook ligt, het is ondankbaar werk. Want de redacteur moet zich dienstbaar opstellen tegenover anderen en blijft zelf grotendeels onzichtbaar. Als hij of zij (vrouwen zijn momenteel in de meerderheid maar we houden het hier voor de leesbaarheid verder op ‘hij’) goed werk heeft verricht, gaat een ander – de schrijver – met de eer strijken. De redacteur komt pas in beeld als hij het níét goed heeft gedaan.

De beste redacteurs gedragen zich als de loods die jouw schip de haven binnenleidt. De redacteur stuurt je bij, maar de lading is van jou. Bij redigeren komt het erop aan enige rust en afstand in acht te nemen. Wie een manuscript voltooid heeft, is toe aan een adempauze. Ook het manuscript is toe aan zo’n moment van even niets. Van oneindig sleutelen en schaven door een en dezelfde persoon wordt het er vaak niet beter op. Schrijver Tim Krabbé:

‘Als ik lang aan een verhaal gewerkt heb, zie ik niet meer goed wat de slechte zinnen zijn. Ik heb ze al te vaak gelezen, ze horen erbij. Stel dat ik een slechte zin in een laat stadium nog verander, dan struikel ik daar later toch over: ik mis de slechte zin want in de vorige

vijfentwintig versies heeft hij er altijd gestaan. Dat is bedrieglijk.⁴

Door afstand te nemen kun je met frisse blik naar een manuscript kijken, alsof je het voor het eerst ziet: alsof het van een ander is. Een frisse blik kun je op verschillende manieren verkrijgen. Ook de Jong schrijft erover in zijn dagboek *De wonderen van de heilbot* waarin hij de wording van zijn roman *Hokwerda's kind* registreerde: 'Ik heb de eerste hoofdstukken van het derde deel herschreven om er weer in te komen en meteen op de computer uitgetypt. Het manuscript op de computer typen: de roman wordt er reëler door, hij rijst uit boven de chaos van het manuscript.'⁵

Het werkt heel verfrissend om je tekst uit te printen en van papier te lezen, in plaats van op het scherm. Sommige schrijvers printen hun tekst nog eens uit in een ander lettertype, of met een andere opmaak. Pas dan gaan eigenaardigheden opvallen. Herhalingen, lelijke zinnen. Je hebt te veel passieve zinsconstructies gebruikt of je blijkt een overdreven voorkeur voor modaliteiten of krachttermen te hebben. K. Schippers formuleerde het zo: 'De stilistische balans, de toon, en het ritme. Dáár gaat het om.'⁶ Ook de beste tekst van de meest vermaarde auteur heeft redactie nodig en een schrijver moet nooit te snel tevreden zijn.

Soms zie je dat ook de constructie rammelt. Dan moet je verder gaan dan stilistisch bijwerken en het manuscript helemaal herschrijven. Maar herschrijven vergt zelfbeheersing en koelbloedigheid. En je zult, terwijl je eigenlijk klaar dacht te zijn, je geesteskind alsnog hardhandig moeten gaan toetaken. Dat vindt geen schrijver écht leuk. Het is maar goed dat er redacteurs bestaan, die een deel van deze taak overnemen. Een redacteur hoeft geen afstand te nemen van de tekst; die afstand is er al.

Als schrijver kun je natuurlijk ook mensen uit je eigen omgeving tot redacteur maken van jouw tekst. Het kan prettig zijn om, voordat je met de uitgeverij verder praat over je manuscript, al enkele reacties te hebben ontvangen. Je weet dan zo'n beetje wat je boek-in-wording 'waard' is en waar het mogelijk verbetering behoeft. Schrijver Kees van Beijnum laat zijn manuscript als eerste aan zijn vrouw lezen:

'Het levert thuis surrealistische taferelen op. Zij leest, ik vraag niets aan haar, zij zegt ook niets. Aan het stapeltje papier kan ik zien dat ze morgen of overmorgen klaar is. Dan gaan we erover praten, en dan hoor ik voor het eerst wat iemand anders ervan vindt.'⁷

Niet alle intimi zijn evenwel in staat een eerlijk oordeel over de tekst te geven, en ook niet alle schrijvers kunnen oprechte kritiek van iemand uit de privésfeer incasseren. Wie wel eens iets aan een vriend of vriendin heeft laten lezen, weet hoe moeilijk het is het hoofd koel te houden bij hun kritisch commentaar en welgemeende adviezen. Schrijfster Arita Baaijens:

'Toen ik mijn eerste hoofdstuk af had, vroeg ik een vriendin of ze het wilde lezen. Toen ik het terugkreeg zat het onder de rode strepen – ze had heel veel veranderd, pietluttige aantekeningen in de kantlijn gezet. Ronduit irritant vond ik dat.'⁸

Wrevel ligt dan op de loer, omdat je met een vriend of vriendin nu eenmaal over een niet-professionele verstandhouding beschikt. Bij de redacteurs van een uitgeverij ligt dat anders. Je kunt ervan op aan dat geen andere beweegredenen aan eventuele kritiek ten grondslag liggen dan puur het verbete-

ren van het manuscript, en dat de redacteur daar bovendien bedreven in is. ‘Een schrijver’, zegt Annelies Verbeke, ‘is als een kat die het patroon van de mat niet meer kan zien. Een goede redacteur tilt de kat op, zodat de structuur weer zichtbaar wordt.’⁹ Redacteurs kunnen ook de loopbaan van een schrijver met een zekere distantie bezien, en komen soms met suggesties waar je als schrijver niet aan gedacht zou hebben.

Een redacteur kan op het juiste moment een duwtje in de goede richting geven. Hij is soms de motor die het schrijverschap in tijden van tegenslag of andere beslommingen draaiende houdt. Mensje van Keulen vertelt hoe Emile Brugman, destijds haar redacteur bij De Arbeiderspers, nu de uitgever van Atlas, haar stimuleerde bij het schrijven: ‘Het was mijn redacteur die zei: “Je hebt vroeger zo’n aardig stuk over boksen geschreven, je zou zoiets weer moeten doen, kies een onderwerp dat je zelf leuk vindt.”’¹⁰ Zo ontstond haar bundel *De lach van Schreck*, uit 1991.

Het takenpakket van de redacteur

De taak van een redacteur bestaat uit drie samenhangende onderdelen: het werven van auteurs, het begeleiden van auteurs, en het redigeren van hun werk. Anders dan de marketingmensen, de vormgevers of de productieafdeling, zijn redacteurs gericht op de inhoud, op het verbeteren van de *tekst*, en – afhankelijk van het soort uitgeverij – zijn ze ook echt goed thuis in de materie die ze onder handen nemen. Zo kun je ervan uitgaan dat redacteurs van een literaire uitgeverij kenners zijn van literatuur.

De meeste literaire redacteurs hebben een lange weg afgelegd om redacteur te worden. Het is goed je dit te realiseren. Een redacteur is niet de eerste de beste die wat over je tekst zegt. Hij is beslist ter zake kundig. Er zijn tegenwoordig opleidingen tot redacteur, ook op academisch niveau, maar dit is niet genoeg. Het zou suggereren dat er een vast pakket aan regels en richtlijnen bestaat dat altijd en overal toepasbaar is en die je alleen maar onder de knie hoeft te krijgen. Dat is niet zo, elke auteur en ieder boek vereisen een unieke aanpak. Wel kun je stellen dat redacteurs sociaal intelligente mensen zijn met een bovengemiddeld taalgevoel en een bovengemiddelde liefde voor boeken. Maar er gaan vaak jaren overheen voordat voldoende tekstgevoel en literaire achtergrondkennis verworven is om met een literaire auteur de wijzigingen in diens manuscript te bespreken.

Een redacteur moet belezen zijn en heeft een groot netwerk opgebouwd. Er zijn redacteurs die zelf romans hebben geschreven of die al een carrière als journalist of recensent achter de rug hebben. Bij de meeste uitgeverijen werken naast de ervaren krachten ook juniorredacteurs of redactie-assistenten die in een leerproces verkeren. Stagiairs zie je dikwijls op een redactie, om zich de praktijk eigen te maken.

Voor de schrijver die zich met een manuscript bij een uitgeverij meldt, zijn de verschillende soorten redacteurs en hiërarchieën niet altijd uit elkaar te houden. Ook al omdat de onderscheiden functies niet bij alle uitgevers dezelfde naam hebben. In dit boek wordt voornamelijk de neutrale term ‘redacteur’ gebruikt, die ruimte overlaat voor de verschillende varianten die uitgevers onderling hanteren. Op een uitgeverij kun je de volgende functies en benamingen tegenkomen:

- De *uitgever* is in vergelijking met de redacteur meer iemand met een managementinstelling. Dat maakt hem belangrijk, en tegelijk ongrijpbaar. Uitgevers kunnen niet louter op hun smaak of overtuiging afgaan, zij moeten ook op de financiële kant van de zaak letten. De uitgever draagt doorgaans de verantwoordelijkheid voor de hele uitgeverij; als hij niet wil dat een boek wordt uitgegeven, dan gebeurt dat ook niet. Bij sommige uitgeverijen zijn meerdere uitgevers in dienst, die een deel van het fonds onder hun hoede hebben. Dan gaat de uitgever lijken op de fondsredacteur, die ook auteurs selecteert en manuscripten weegt. Maar bij de meeste uitgeverijen is de uitgever meer een soort directeur, waarvan er dus ook maar één is.

- De *fondsredacteur* wordt ook wel acquirierend redacteur, of kortweg redacteur genoemd. Acquireren betekent ‘werven’. De fondsredacteur probeert met nieuwe schrijvers in contact te komen, waarbij hij let op de ‘nestgeur’ van zijn uitgeverij. Elke uitgeverij heeft een ‘nestgeur’, te vergelijken met de uit-